

ΡΥΘΜΙΚΑ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΕΚ ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

Υ Π Ο
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Α. ΔΡΙΤΣΑ, Θεολόγου

Εισαγωγή.

Τὰ συγγράμματα Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως (150-215 μ.Χ. περίπου)¹ ἀποτελοῦν σπουδαῖον τμήμα τῆς Πρωτοχριστιανικῆς Γραμματείας. Ἡ ἔκτασις καὶ ἡ ἀξία αὐτῆς ἐπιβεβαιουῦν τὸ ἀληθές τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἱερωνύμου, ὅστις τονίζει ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀνέδειξε σπουδαίους λογίους καὶ συγγραφεῖς². Εἰς τούτων εἶναι ὁ περίφημος Ἀλεξανδρινὸς θεολόγος Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς. Ἡ εὐρεῖα ἐκπαίδευσις τοῦ ἐξ Ἀθηῶν καταγομένου καὶ εἰς Ἀλεξανδρείαν ἐπὶ πολὺ ζήσαντος Κλήμεντος μαρτυρεῖται πολλαχῶς ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ. Ἦτο βαθὺς γνώστης τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ φιλοσοφίας.

Γενόμενος χριστιανὸς καὶ πρεσβύτερος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἠγωνίσθη μετὰ δυνάμει ἐναντίον τῶν πολεμίων τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ἀπολογητικὸν-πολεμικὸν ἔργον αὐτοῦ ἀπευθύνεται κυρίως ἐναντίον τοῦ Γνωστικισμοῦ. Οὗτος ἀποτελεῖ μίαν τῶν πλέον σημαντικῶν πνευματικῶν κινήσεων τῆς ἑλληνιστικῆς καὶ πρωτοχριστιανικῆς ἐποχῆς. Ἐν αὐτῷ συνηντήθησαν καὶ συνεχωνεύθησαν ποικίλαι θρησκευτικαί, φιλοσοφικαὶ καὶ ἄλλαι δοξασταὶ οὕτως, ὥστε ἀπετελέσθη ἐν πολύμορφον συγκρητιστικὸν σύστημα. Ἐκ τῆς ἐπαφῆς τοῦ Γνωστικισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ προῆλθεν ὁ λεγόμενος Χριστιανικὸς Γνωστικισμὸς, ὅστις ἐγνώρισε τὴν ὑψίστην ἀκμὴν αὐτοῦ κατὰ τὰ μέσα τοῦ Β' μ.Χ. αἰῶνος.

Ὅτε δὲ οὗτος ἐνεδύθη τὸ χριστιανικὸν ἔνδυμα καὶ διέστρεψε τὰς Γραφὰς πρὸς διάδοσιν τῶν κακοδοξιῶν του, ὁ κίνδυνος διὰ τὴν Ἐκκλησίαν κατέστη ἔτι μεγαλύτερος. Ἡ δογματικὴ καὶ διοικητικὴ ἐνότης αὐτῆς ἠπειλοῦντο σοβαρῶς. Ἡ Ἐκκλησία κατέβαλε συντόνους προσπαθείας πρὸς ἀντιμετώ-

1. Τὴν περὶ Κλήμεντος βιβλιογραφίαν δύναται τις νὰ ἴδῃ εἰς τὰς διαφόρους Πατρολογίας ὡς καὶ εἰς ἐιδικὰς μελέτας.

2. «Μαθέτωσαν τοιγαροῦν Κέλσος, Πορφύριος, Ἰουλιανὸς οἱ λυσώδεις κατὰ Χριστοῦ κύνες, μαθέτωσαν οἱ τούτων ἀκόλουθοι οἱ νομίζοντες τὴν Ἐκκλησίαν μῆτε φιλοσόφους καὶ εὐφραδεῖς, μῆτε τινὰς ἐσχηκέναι διδασκάλους, ὅσοι καὶ πηλικοὶ ἄνδρες ταύτην θεμελιώσαντες ὠκοδόμησάν τε καὶ διεκόσμησαν...», Ἱερωνύμου, De viris illustr., Prologus, PL 23, 633C.

πισιν τοῦ ἐκ τοῦ Γνωστικισμοῦ κινδύνου. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐχρησιμοποίησε διάφορα μέσα³ καὶ κατεπολέμησεν αὐτὸν διὰ τῆς γραφίδος πολλῶν ἐπιφανῶν ἐκπροσώπων αὐτῆς⁴. Οὕτω παραλλήλως καὶ κατ' ἀντίδρασιν πρὸς τὴν πλουσιωτάτην Γνωστικὴν Φιλολογίαν ἐδημιουργήθη λίαν ἀξιόλογος ἀντιαιρετικὴ καὶ δὴ ἀντιγνωστικὴ χριστιανικὴ γραμματεία⁵.

Τὸ συγγραφικὸν ὕφος τοῦ Κλήμεντος παρουσιάζει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς ἐκεῖνο τῶν συγχρόνων, ἀλλὰ καὶ τῶν προηγηθέντων αὐτοῦ χριστιανῶν συγγραφέων. Οὗτοι, γενικῶς, μαθητεύσαντες παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι διδασκάλοις, χρησιμοποιοῦν δαφιλῶς τὸν πλούσιον καὶ δυναμικὸν ὄπλισμόν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ παιδείας πρὸς διατύπωσιν, διασάφισιν καὶ διάδοσιν τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κλήμεντος ἡ ρητορικὴ ἐκυριάρχει εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν, ἀποτελοῦσα σημαντικὸν στάδιον τῆς μορφώσεως⁶. Οἱ λόγιοι χριστιανοὶ τῶν πρώτων αἰώνων ἐχρησιμοποίησαν τὴν ἑλληνικὴν ρητορικὴν, ἵνα ἐκφράσουν θεολογικὰς σκέψεις διὰ διδακτικῶν καὶ πολεμικῶν σκοποῦς. Εἶναι λίαν ὀρθὴ ἐν προκειμένῳ ἡ παρατήρησις τοῦ R. M. Grant, ὅτι ἡ ρητορικὴ καὶ ἡ θεολογία δὲν δύνανται εὐκόλως νὰ διαχωρισθοῦν εἰς τὰ συγγράμματα τῶν πρώτων χριστιανῶν συγγραφέων· εἰς αὐτά, λέγει, δὲν ὑποτάσσεται ἡ Θεολογία εἰς τὴν ρητορικὴν, ἀλλ' ἀντιθέτως διὰ τῆς ρητορικῆς ἐκφράζεται ἡ θεολογία⁷.

Ἡ ρητορικὴ παράδοσις, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Γοργίου, συνεχίζεται παρὰ τοῖς πρώτοις χριστιανοῖς συγγραφεῦσιν. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἐλλήνων ἢ ἑλληνιστὶ γραψάντων χριστιανῶν συγγραφέων ἠκολούθησαν τὰ πρότυπα καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑλληνιστικῆς ρητορικῆς. Ἡδὴ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ρήτορες εἶχον δημιουργήσει ὠρισμένα ρυθμικὰ πρότυπα, τὰ ὅποια ἀπετελοῦντο ἀπὸ κῶλα καθωρισμένου τύπου. Ταῦτα ἔχουν διαδραματίσει σημαίνοντα ρόλον εἰς τὴν μετάβα-

3. Πρβλ. Β. Σ τ ε φ α ν ἰ δ ο υ, Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀθήναι 1948, σσ. 63-66.

4. Ἰδὲ ἡμέτερα: Ἡ συγγραφικὴ μέθοδος τοῦ Εἰρηναίου, «Θεολογία», τ. ΜΣΤ', 1975, II, σσ. 338-347· Τὸ συγγραφικὸν ὕφος τοῦ Τερτυλλιανοῦ, «Θεολογία», τ. ΜΣΤ', 1975, IV, σσ. 851-881· Θεόφιλος ὁ Ἀντιοχείας ὡς συγγραφεύς, «Θεολογία», τ. ΜΖ', 1976, I, σσ. 105-113.

5. Σχετικῶς πρὸς ταῦτα ὁ Καθηγητὴς Κ. Μ π ό ν η ς γράφει: «Πρὸς τοῦτο ἀναπτύσσεται ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν πεπαιδευμένων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν καὶ εἰς φιλολογικὸς ἀγών, ὅστις ὑπῆρξεν ἐπὶ τοσοῦτον ἀναγκαῖος, διότι ἐπρόκειτο περὶ ἰδεῶν, θιγουσῶν αὐτὰς ταύτας τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς θεμελιώδεις διδασκαλίας τοῦ Χριστιανισμοῦ περὶ Θεοῦ, κόσμου καὶ ἀνθρώπου»: ἐν «Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἀρχαίαν χριστιανικὴν γραμματείαν, 96-325 μ.Χ.», Ἀθήναι 1974, σ. 174.

6. H. I. M a r r o u, A history of education in antiquity (transl. by G. Lamb, 3rd ed.), London 1956, σ. 265, 283· Πρβλ. καὶ R. D. S i d e r, Ancient Rhetoric and the art of Tertyllian, Oxford 1971, σ. 11.

7. R. M. G r a n t, Scripture, Rhetoric and theology in Theophilus, ἐν Vig. Christ. XIII, 1959, σ. 37.

σιν ἀπὸ τῆς προσωδίας εἰς τὴν τονικὴν ρυθμοποιῖαν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἀρχαιότητος⁸.

Ὁ ρυθμικὸς λόγος τοῦ Κλήμεντος παρουσιάζει τὰ γνωρίσματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα εὐρίσκομεν εἰς τὰς ποιητικὰς ὁμιλίαις τῶν πρώτων χριστιανῶν συγγραφέων. Ἡ ζωηρότης τοῦ ὕφους, ἡ γλωσσικὴ ἀπλότης καὶ τὸ ἀνεπιτήδευτον, τὰ βραχέα ρυθμικὰ κῶλα καὶ τὸ ὁμοιοτέλευτον, ἡ ἀρμονικὴ ἐναλλαγὴ παροξυτονισμοῦ, προπαροξυτονισμοῦ ἢ καὶ ὀξυτονισμοῦ, αἱ ἀντιθέσεις καὶ οἱ παραλληλισμοὶ τῶν μελῶν, αἱ ρητορικαὶ ἐρωτήσεις καὶ τὰ παραδείγματα, αἱ ἀλληγορικαὶ εἰκόνες καὶ τὸ βάθος τῶν νοημάτων, πάντα ταῦτα προκαλοῦν τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν μελετητῶν τῶν ἔργων τοῦ Κλήμεντος.

Ἡ ποιητικὴ πρόζα τοῦ ᾽Αλεξανδρινοῦ θεολόγου εἶναι ἀστεϊρευτος, ὑπερχειλιζούσα καὶ ἐνίοτε ὀλίγον ἀκατανόητος, ἀλλὰ περιπαθὴς ἐν τῇ ἀφθονίᾳ καὶ τῇ μεγαλοπρεπείᾳ αὐτῆς⁹. Ἡ πρόζα τοῦ Κλήμεντος λαμβάνει ἐνίοτε λυρικὸν τόνον¹⁰. Τὰ ρυθμικὰ ἀποσπάσματα, τὰ ὁποῖα θὰ παραθέσωμεν κατωτέρω, διηυθετήσαμεν εἰς στίχους ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προαναφερθέντων γενικῶν γνωρισμάτων καὶ τῶν συγκεκριμένων ρητορικῶν-ποιητικῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα θὰ ἀναφέρωμεν εἰσαγωγικῶς πῶς εἰς ἕκαστον τούτων. Δέον νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ταῦτα δὲν ἀποτελοῦν ποιητικὰς συνθέσεις τοῦ Κλήμεντος, οὔτε ἐξυπηρέτουν εἰδικούς λειτουργικούς σκοπούς. Ὁ χαρακτήρ αὐτῶν εἶναι ἄλλοτε μὲν ὁμολογιακὸς ἢ παραινετικὸς, ἄλλοτε δὲ πολεμικὸς ἢ ἀπολογητικὸς. Ὁ λεξιλογικὸς πλοῦτος καὶ ἡ ἔντεχνος ρητορικὴ δομὴ αὐτῶν συνθέτουν τὸ συγγραφικὸν ὕφος τοῦ Κλήμεντος, τὸ ὁποῖον ἀντικατοπτρίζει πνευματικὸν καὶ ψυχικὸν κόσμον πλούσιον εἰς σκέψεις καὶ συναισθήματα. Τὰ βαθέα θρησκευτικὰ βιώματα, τὰ ὁποῖα δονοῦν λυτρωτικῶς τὸ εἶναι τοῦ Κλήμεντος, χρωματίζουν τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα μὲ τὸν οὐράνιον ἰριδισμόν τῆς θερμῆς πίστεως.

Ἀφιεροῦμεν γραμμὰς τινὰς εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ χρῆσιν τῶν βραχέων ρυ-

8. Πρβλ. Κ. Μ η τ σ ά κ η, Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία, τ. Α', Θεσ/κη 1971, σ. 121. Γενικώτερον ὁ ρητορικὸς πεζὸς λόγος εἶχε προσεταιρισθῆ πολλά στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ποίησιν καὶ ἐξ αὐτοῦ προῆλθεν ἡ ρυθμικὴ ποίησις, ἡ ὁποία στηρίζεται εἰς τὸν τόνον, τὴν ἰσοσυλλαβίαν καὶ τὸ ὁμοιοτέλευτον· ἰδὲ σχετικῶς: Κ. Κ ρ ο υ μ β ά χ ε ρ, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, μετάφρ. Γ. Σ ω τ η ρ ι ά δ ο υ, Ἀθῆναι 1910, σσ. 612-3· E. N o r d e n, Die antikekunstprosa..., τ. II, 843, 861· Π. Τ ρ ε μ π έ λ α, Ἐκλογή Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ὑμνογραφίας, Ἀθῆναι 1949, σσ. πζ'-πθ'· Κ. Μ η τ σ ά κ η, ἑ.ά., σ. 122 κ. ἔ.

9. H. L e c l e r q u e, ἐν DACL, VI, B, 2842-3.

10. A. P u e c h, Histoire de la littérature Grecque chrétienne, t. II, Paris 1930, p. 596-7· Πρβλ. N e w m a n, Apologia, Londres 1929, p. 26· «τμήματά τινὰ τῶν θαυμασιῶν παραινέσεων αὐτῶν (Κλήμεντος καὶ Ὀριγένους) ἤχοῦν εἰς τὰ ὅσα μου ὡς μία μουσική»· H. I. M a r r o u, Clément d' Alex., Le Pédagogue, ἐν Sources Chrét., τ. 70, Paris 1960, σ. 27· C l. M o n d é s e r t, Le protreptique, ἐν Sources chrét., τ. 2, Paris 1949, σ. 5-6: «Ποιητὴς καὶ φιλόσοφος, πεπαιδευμένος καὶ αὐθόρμητος ὁ Κλήμης παρουσιάζεται ἀμέσως εἰς τὸν ἀναγνώστην αὐτοῦ οἷός ἐστι κατὰ ἕνα τρόπον ἄμεσον καὶ προσωπικόν».

θμικῶν κῶλων. Ταῦτα, πλὴν τῆς βραχύτητος, παρουσιάζουν πολλάκις τάσιν τινὰ πρὸς ἰσοσυλλαβίαν καὶ ὁμοτονίαν, ἐνίοτε δὲ καὶ ὁμοιοτέλετον. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ὡς γνωστόν, εἶναι βασικά γνωρίσματα τῆς ρυθμοτονικῆς ποιήσεως. Τὸ ρητορικὸν τοῦτο εἶδος τῆς εἰς βραχέα ρυθμικὰ κῶλα συνθέσεως εἶναι δημιούργημα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ὁ Wifstrand, ἀντικρούων τὴν ἄποψιν τοῦ E. Norden ὅτι ταῦτα μαρτυροῦν τὴν σημιτικὴν ἐπίδρασιν παρὰ τοῖς χριστιανοῖς συγγραφεῦσι, παρατηρεῖ λίαν εὐστόχως ὅτι τὰ βραχέα ρυθμικὰ κῶλα εἶναι βασικῶς ἐν εἶδος τοῦ ἑλληνικοῦ ρητορικοῦ ὕφους, τὸ ὅποιον ἐπεκράτει καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μελίτωνος Σάρδεων¹¹.

Ταῦτα δημιουργοῦν βαθεῖαν καλαισθητικὴν ἱκανοποίησιν, ὡς καὶ τὸ αἶσθημα τοῦ μέτρου καὶ τῆς ἁρμονίας. Ἐκτὸς δὲ τοῦ ρυθμοῦ προσδίδουν ἰδιαιτέραν ζωηρότητα εἰς τὸν λόγον καὶ αἰσθητοποιοῦν ἐμμέτρως τὸ ἐννοιολογικὸν περιεχόμενον αὐτῶν. Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα εἰς τὴν παράθεσιν δύο μόνον σχετικῶν ἀποσπασμάτων, ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ προγευθῇ τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν ἁρμονίαν αὐτῶν. Ὁ ὄξυτονισμὸς καὶ ποιά τις ἰσοσυλλαβία καὶ ὁμοιοτέλετον χαρακτηρίζουν τὸ πρῶτον:

«Τὸν Κύριον τῶν πνευμάτων ποθῶ,
τὸν Κύριον τοῦ πυρός,
τὸν κόσμου δημιουργόν,
τὸν ἡλίου φωταγωγόν·
Θεὸν ἐπιζητῶ,
οὐ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ»¹².

Τοῦ δευτέρου ἀποσπάσματος ἰδιαίτερα γνωρίσματα εἶναι αἱ ἀντιθέσεις, ἡ ἔναρξις ὄλων τῶν στίχων διὰ τῆς προθέσεως «ἐξ» ἀκολουθουμένης ὑπὸ λέξεως εἰς πτώσιν γενικὴν καὶ μὲ «α» στερητικόν· ὁ στίχος ὀλοκληροῦται μὲ τὴν πρόθεσιν «εἰς» καὶ λέξιν εἰς αἰτιατικὴν: «μετανοήσωμεν οὖν καὶ μεταστῶμεν

ἐξ ἀμαθίας εἰς ἐπιστήμην,
ἐξ ἀφροσύνης εἰς φρόνησιν,
ἐξ ἀκρασίας εἰς ἐγκράτειαν,
ἐξ ἀδικίας εἰς δικαιοσύνην,
ἐξ ἀθεότητος εἰς Θεόν...»¹³.

Ἔτερον ρητορικὸν στοιχεῖον, τὸ ὅποιον πολλάκις ἀπαντῶμεν εἰς τὰ

11. A. Wifstrand, The homily of Melito on the passion, ἐν Vig. Christ. 2 (1948), σ. 201-202.

12. Κλήμ. Ἀλεξ., Προτρεπτικὸς VI, ΒΕΠΕΣ 7, 52.

13. Προτρεπτικὸς, X, ΒΕΠΕΣ 7, 64. Πρβλ. A. Wifstrand, ἔ.α., σ. 211, ἔνθα παρατίθενται παρόμοια ἐκ τοῦ Μελίτωνος καὶ ἐλλήνων ρητόρων καὶ δὴ Μαξίμου τοῦ Τυρίου, ρήτορος καὶ φιλοσόφου ἐπὶ Κομμόδου ἀκαμάσαντος.

ἔργα τοῦ Κλήμεντος, εἶναι ἡ ρητορική ἐρώτησις. Αὕτη εἶναι ἓν τῶν σχημάτων διανοίας¹⁴. Τα ἐρωτήματα ὀφείλουν νὰ εἶναι προαποδεδειγμένα καὶ ὁμολογούμενα, διότι ἄλλως οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἐπιφέρουν. Τὸ δίλημμα ἀποτελεῖ πολλακίς λογικὴν ἀπόληξιν τῆς ἐρωτήσεως. Διὰ τοῦτο συνήθως ταῦτα συνυπάρχουν, προσδίδοντα ζωηρότητα καὶ ποικιλίαν εἰς τὸ κείμενον. Δείγματος χάριν παραθέτομεν δύο ἐκ τῶν πολλῶν ἐρωτήσεων τοῦ Κλήμεντος, τὰς ὁποίας χαρακτηρίζει ρυθμικός τις κυματισμός. Εἰς ἕκαστον στίχον τῆς πρώτης ὑπάρχει μετοχὴ ἑνεστώτος, ἐνῶ αἱ ἀντιθέσεις εἶναι προφανεῖς:

«Τίς γάρ, ὃ πρὸς τῆς ἀληθείας, σωφρονῶν γε
τάγαθὸν καταλείπων κακία σύνεστιν;
Τίς δὲ ὅστις τὸν Θεὸν ἀποφεύγων δαιμονίοις συμβιοῖ;
Τίς δὲ υἱὸς εἶναι δυνάμενος τοῦ Θεοῦ δουλεύειν ἤδεται;
ἢ τίς οὐρανοῦ πολίτης εἶναι δυνάμενος ἔρεβος διώκει;»¹⁵.
«Τί μέλλομεν; τί οὐκ ἐκκλίνομεν τὴν κόλασιν;
τί οὐ καταδεχόμεθα τὴν δωρεάν;
τί δὲ οὐχ αἰρούμεθα τὰ βελτίονα;
Θεὸν ἀντὶ τοῦ πονηροῦ
καὶ σοφίαν εἰδωλολατρείας προκρίνομεν
καὶ ζωὴν ἀντικαταλασσόμεθα θανάτου;»¹⁶.

Τὰ εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν περιλαμβανόμενα ἀποσπάσματα ἐπελέγησαν κατόπιν ἐνδελεχοῦς καὶ ἐπισταμένης μελέτης τῶν ἔργων τοῦ Κλήμεντος. Ταῦτα ἀντιπροσωπεύουν καὶ μαρτυροῦν εὐγλώττως τὸ συγγραφικὸν ὕφος καὶ τὴν παιδευσιν αὐτοῦ. Ἡ διάταξις αὐτῶν, γενομένη ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ τονισμοῦ των, δὲν εἶναι ἀυστηρῶς ἀποκλειστική. Πρῶτον μὲν, διότι ταῦτα δὲν ἐντάσσονται εἰς τὰ πλαίσια τῆς ρυθμοτονικῆς ποιήσεως· δεύτερον δέ, διότι τὰ τρία εἶδη τοῦ τονισμοῦ τῶν τελευταίων συλλαβῶν ἐναλλάσσονται ἐνίοτε ἀνταγωνιστικῶς. Εἰς τὴν τιοιαύτην διάταξιν αὐτῶν, ὡς εἶναι εὐνόητον, δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὄψει τὸ ἰδεολογικὸν των περιεχόμενον.

Οὕτω, φρονοῦμεν, ὅτι ἀνταπεκρίθημεν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς μεθοδολογίας πρὸς εὐχερεστέραν καὶ πληρεστέραν ἐξέτασιν τοῦ θέματος τῆς παρουσίας ἐργασίας. Εἰς τὴν τελευταίαν παράγραφον περιελάβομεν τὰς ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Κλήμεντος ἐπισημανθείσας εὐχάς¹⁷, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ ρυθμοτεχνικῆς μὲν ἀπόψεως ὀλίγον διαφέρουν ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα, ἀλλὰ ἐξ ἐπόψεως περιεχομένου καὶ σκοποῦ διαφέρουν οὐσιωδῶς.

14. Πρβλ. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ., τ. ΙΑ', σ. 618.

15. Προτρεπτικὸς Χ, ΒΕΠΕΣ 7, 64.

16. Προτρεπτικὸς Χ, ΒΕΠΕΣ 7,65.

17. Ἐκτὸς αὐτοῦ ὑπάρχει καὶ «ὁ ὕμνος τῶν παιδων» (Παιδαγ. Γ,ΧΙΙ, ΒΕΠΕΣ 7, 233), περὶ οὗ ἰδὲ Κ. Μ η τ σ α κ η, ἔ.ἀ., σ. 124, ἔθθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Κλείοντες τὴν σύντομον ταύτην εἰσαγωγὴν ἀναφέρομεν τὴν ἀποψιν εἰδικοῦ μελετητοῦ τοῦ «Προτρεπτικοῦ», ὅστις τονίζει ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι συντεταγμένον εἰς ὕφος κομψὸν καὶ χαριτωμένον, ἐν ᾧ ἡ φροντίς διὰ τὴν τέχνην τοῦ λόγου δὲν παραλείπει οὔτε τὸ αὐθόρμητον, οὔτε τὸν ἐνθουσιασμόν· ἡ δροσερότης, ἡ εἰλικρίνεια, ἡ ζωηρότης, τὸ βάθος καὶ ἡ εὐγλωττία καθιστοῦν τοῦτο παντάπασι γοητευτικόν¹⁸.

§ 1. ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΜΕ ΕΠΙΚΡΑΤΟΥΝΤΑ ΤΟΝ ΟΞΥΤΟΝΙΣΜΟΝ.

Ἐκτὸς τῆς βραχύτητος τῶν περιόδων καὶ τοῦ ὀξύτονισμοῦ εἰς τὸ ἀρχικὸν ἀπόσπασμα παρατηροῦμεν τὴν σύνθεσιν στίχων τινῶν διὰ μετοχῆς καὶ ρήματος (ἀπειλῶν νουθετεῖ...), εἰς δὲ τοὺς δύο τελευταίους στίχους τὸν ἀντιθετικὸν παραλληλισμόν:

«πολύφωνός γε ὁ σωτήρ | καὶ πολύτροπος εἰς ἀνθρώπων σωτηρίαν·
ἀπειλῶν νουθετεῖ, | λοιδορούμενος ἐπιστρέφει,
θρηνῶν ἔλεεῖ, | ψάλλων παρακαλεῖ,
διὰ βάτου λαλεῖ... | καὶ τῷ πυρὶ δεδίττεται τοὺς ἀθρώπους,
ἀνάπτων ἐκ κίονος τὴν φλόγα, | δεῖγμα ὁμοῦ χάριτος καὶ φόβου·
ἐὰν ὑπακούσης τὸ φῶς, | ἐὰν παρακούσης τὸ πῦρ»¹⁹.

Εἰς ἕκαστον στίχον τοῦ ἐπομένου ἀποσπάσματος ὑπάρχει τὸ ρῆμα «πιστεύω» εἰς προστακτικὴν ἀορίστου, εἰς δὲ τοὺς πρώτους στίχους παρατηροῦμεν τὸν συνωνυμικὸν παραλληλισμόν (ἀνθρώπων-παθόντι).

«πίστευσον, ἀνθρωπε, ἀνθρώπων καὶ Θεῶ·
πίστευσον, ἀνθρωπε τῷ παθόντι καὶ προσκυνουμένῳ·
Θεῶ ζῶντι πιστεύσατε οἱ δοῦλοι τῷ νεκρῷ·
Πάντες ἀνθρωποι πιστεύσατε μόνῳ τῷ πάντων ἀνθρώπων Θεῶ·
πιστεύσατε καὶ μισθὸν λάβετε σωτηρίαν»²⁰.

Ἀντιμετωπίζων ὁ Κλήμης ἐμμέσως τὴν περὶ τῆς πρώτης ἀρχῆς τῶν ὄντων θεωρίαν τῶν προσωκρατικῶν φιλοσόφων (γῆ-ὔδωρ-ἀήρ-πῦρ-κόσμος) ἀπαριθμεῖ τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς εἰς Αὐτὸν πιστεύοντας: «ὀλίγης πίστεως γῆν σοὶ δίδωσι τὴν τοσαύτην γεωργεῖν, ὔδωρ πίνειν καὶ ἄλλο πλεῖν, ἀέρα ἀναπνεῖν, | πῦρ ὑπουργεῖν, | κόσμον οἰκεῖν...»²¹.

18. Cl. M o n d é s e r t, ξ. ἀ., σ. 27,30· Πρβλ. H. I. M a r r o u, Clém. d' Alex., Le Pédagogue, ἐν Sources Chrét., τ. 70 (1960), σσ. 69-70,83, 102.

19. Π ρ ο τ ρ ε π τ ι κ ὸ ς I, ΒΕΠΕΣ 7,21· Πρβλ. A. W i f s t r a n d, ξ.ἀ., σ. 211-212.

20. Π ρ ο τ ρ ε π τ ι κ ὸ ς I, ΒΕΠΕΣ 7,70,71.

21. Π ρ ο τ ρ ε π τ ι κ ὸ ς XI, ΒΕΠΕΣ 7,74.

Μορφολογικὴν καὶ ἐννοιολογικὴν συγγένειαν πρὸς τὸ παρατεθὲν ἔχει τὸ ἀκόλουθον ἀπόσπασμα:

«...Ὁ δὲ πειθόμενος αὐτῷ | κατὰ πάντα δὴ πλεονεκτεῖ·
ἐπεται τῷ Θεῷ, | πείθεται τῷ Πατρὶ, | ἔγνω πλανώμενος αὐτόν, |
ἠγάπησε τὸν Θεόν, | ἠγάπησε τὸν πλησίον, | ἐπλήρωσε τὴν ἐντολήν, |
τὸν ἄθλον ἐπιζητεῖ, | τὴν ἐπαγγελίαν ἀπαιτεῖ»²².

Ἐν συνεχείᾳ, δίδων παρακλητικὸν τόνον εἰς τὴν ἀνωτέρω προτροπὴν, τονίζει μετὰ πατρικῆς στοργῆς:

«Φύγωμεν οὖν τὴν συνήθειαν, | φύγωμεν οἷον ἄκραν χαλεπὴν |
ἢ χαρὺβδεως ἀπειλήν | ἢ Σειρήνας μυθικάς· | ἄγχει τὸν ἄνθρωπον, |
τῆς ἀληθείας ἀποτρέπει, | ἀπάγει τῆς ζωῆς | παγίς ἐστίν, |
βάραθρόν ἐστίν, | λίχον ἐστὶ κακόν...»²³.

Σύνηθες ἦτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ρήτορσιν, ὅπως εἰσάγωσι βραχεῖς στίχους ἀρχομένους διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως. Οὕτως ὁ λόγος λαμβάνει ἔντονον ρητορικὴν χροιάν καὶ ποιητικὸν τινα κυματισμόν. Δι' αὐτῶν ὁ συγγραφεὺς ἐκφράζει τὰ βαθέα συναισθήματα καὶ τὰς σκέψεις αὐτοῦ ἐπιδρῶν μονιμώτερον εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν ἢ ἀναγνωστῶν. Ἐκθέτων ὁ Κλήμης τὰ χαρίσματα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως παρατάσσει τὰς ἀκολούθους γραμμὰς, ἐξ ὧν αἱ ἡμίσεις εἰσάγονται διὰ τῆς λέξεως «τοῦτο»:

«Καὶ λόγον χαρίζομαι ὑμῖν, | τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, |
τέλειον ἑμαυτὸν χαρίζομαι, | τοῦτο εἰμι ἐγώ, |
τοῦτο βούλεται ὁ Θεός, | τοῦτο συμφωνία ἐστὶ, |
τοῦτο ἀρμονία Πατρός, | τοῦτο υἱός, | τοῦτο Χριστός,
τοῦτο ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, | βραχίων Κυρίου, |
δύναμις τῶν ὄλων, | τὸ θέλημα τοῦ Πατρός»²⁴.

Ἀκολούθως ὁ Κλήμης ὑπογραμμίζει τὴν βασικὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς θεανθρωπίνης φύσεως τοῦ Χριστοῦ:

«Ἐοικεν δὲ ὁ Παιδαγωγὸς ἡμῶν, | ὧ παῖδες ὑμεῖς,
τῷ πατρὶ αὐτοῦ τῷ Θεῷ, | οὐπὲρ ἐστίν υἱός,
ἀναμάρτητος, ἀνεπίληπτος καὶ ἀπαθὴς τὴν ψυχὴν,
Θεὸς ἐν ἀνθρώπου σχήματι ἄχραντος,
πατρικῶ θελήματι διάκονος,
λόγος Θεός, ὁ ἐν τῷ Πατρὶ, | ὁ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός,
σὺν καὶ τῷ σχήματι Θεός»²⁵.

22. Προτροπεπτικὸς XI, ΒΕΠΕΣ 7,75.

23. Προτροπεπτικὸς XII, ΒΕΠΕΣ 7,76.

24. Προτροπεπτικὸς XII, ΒΕΠΕΣ 7,78.

25. Παιδαγωγὸς Α', II, ΒΕΠΕΣ 7,81-82.

Εἰς τὸ ἐπόμενον ἀπόσπασμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς ἐλέγχει τοὺς Ἰουδαίους διὰ τὴν ἀρνητικὴν στάσιν των ἔναντι τοῦ Χριστοῦ, παρατηροῦμεν ὅτι οἱ τέσσαρες πρῶτοι στίχοι εἰσάγονται διὰ τοῦ ἀρνητικοῦ «οὐ» ἢ «οὐκ». Ἐπίσης εἰς τοὺς στίχους 2 καὶ 3 διακρίνομεν τὸν συνωνυμικὸν παραλληλισμὸν καὶ εἰς τοὺς 9 καὶ 10 τὸν ἀντιθετικὸν τοιοῦτον. Ὁ ὀξυτονισμὸς ἐπικρατεῖ μετὰ δυσκολίας:

- οὐκ ἔγνω τὸν Κύριον ὁ λαὸς ὁ πεπλανημένος,
οὐ περιτέμνηται τὸν λογισμὸν,
οὐ πεφώτισται τὸν σκοτισμὸν,
οὐκ εἶδε τὸν Θεόν, | τὸν Κύριον ἠρνήσατο,
5 ἀπολώλεκε τὸ εἶναι Ἰσραήλ,
ἐδίωξε τὸν Θεόν,
καθυβρίζειν ἤλπισε τὸν λόγον
καὶ ὃν ἐσταύρωσεν ὡς κακοῦργον,
10 ἀνέστεψεν ὡς βασιλέα...»²⁶.

Ὁ ρυθμικὸς κυματισμὸς εἰς τὸ τελικὸν τῆς παραγράφου ταύτης ἀπόσπασμα ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν βραχύτητα τῶν προτάσεων, τὸν ὀξυτονισμὸν καὶ τὴν εἰς ἑνέα στίχους ὑπαρξίν ῥήματος εἰς τὸν αὐτὸν τύπον (ἄγεται-ἀλίσκεται—μεταπλάσσεται κ.λ.π.):

- «Ἴππος ἄγεται χαλινῶ, | καὶ ταῦρος ἄγεται ζυγῶ, |
θηρίον βρόχῳ ἀλίσκεται, | ὁ δ' ἄνθρωπος μεταπλάσσεται λόγῳ, |
ῥ θηρία τιθασσεύεται | καὶ νηκτὰ δελεάζεται |
καὶ πτηνὰ κατασύρεται. | Οὗτος ὡς ἀληθῶς τεχνάζεται |
ἵππῳ χαλινόν, | ταύρῳ ζυγόν, | θηρίῳ βρόχον, |
κάλαμον ἰχθύϊ |, πάγην ὀρνέῳ· | οὗτος πολιτεύεται καὶ γεωργεῖ, |
ἄρχει καὶ ὑπουργεῖ | καὶ τὰ ὅλα δημιουργεῖ...»²⁷.

§ 2. ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΜΕ ΕΠΙΚΡΑΤΟΥΝΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΟΞΥΤΟΝΙΣΜΟΝ

Τὸ φαινόμενον τοῦ παροξυτονισμοῦ εἶναι σημαντικὸν γλωσσολογικὸν καὶ γραμματολογικὸν ζήτημα, ἀποτελέσαν βαρικὸν στοιχεῖον τοῦ ρυθμικοῦ πεζοῦ λόγου. Δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν τοῦτο μεμονωμένως, ἀνευ συσχέτισεως πρὸς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ δυναμικοῦ τονισμοῦ καὶ φυσικῶς πρὸς τὴν παρακμὴν καὶ ἐξαφάνισιν τῆς ἀρχαίας προσωδίας²⁸.

26. Παίδαγωγὸς Β', VIII, ΒΕΠΕΣ 7,164.

27. Παίδαγωγὸς Γ', XII, ΒΕΠΕΣ 7,232.

28. Πρβλ. Κ. Μήτσάκη, ἔ. ἀ., σ. 119.

Καταφερόμενος ὁ ἱερός συγγραφεὺς κατὰ τῆς θεοποιήσεως καὶ λατρείας τοῦ Ἀντινόου ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος, ἄρχεται τοῦ ἐπιτιμητικοῦ καὶ ἐν συνεχείᾳ προτρεπτικοῦ λόγου διὰ τοῦ ἐρωτηματικοῦ «τί μοι... τί δέ...». Ἐν αὐτῷ ἡ λέξις «κάλλος» ἐπαναλαμβάνεται ἐξάκις, ἐνῶ εἰς τοὺς τελευταίους στίχους παρατηροῦμεν τὴν ρυθμικὴν ἐναλλαγὴν τῶν λέξεων («τότε... ὅτε»):

- «Τί μοι Θεὸν καταλέγεις τὸν πορνείᾳ τετιμημένον;
 τί δὲ καὶ ὡς υἷὸν θρηνεῖσθαι προσέταξας;
 τί δὲ καὶ τὸ κάλλος αὐτοῦ διηγῆ;
 αἰσχρόν ἐστι τὸ κάλλος ὕβρει μεμαραμμένον.
 5 Μὴ τυραννήσης, ἄνθρωπε, τοῦ κάλλους,
 μηδὲ ἐνυβρίσης ἀνθοῦντι τῷ νέφ·
 τήρησον αὐτὸ καθαρὸν, ἵνα ᾗ καλόν.
 Βασιλεὺς τοῦ κάλλους γενοῦ, μὴ τύραννος·
 ἐλεύθερον μεινάτω·
 10 τότε σου γνωρίσω τὸ κάλλος,
 ὅτε καθαρὰν τετήρηκας τὴν εἰκόνα·
 τότε προσκυνήσω τὸ κάλλος,
 ὅτε ἀληθινὸν ἀρχέτυπόν ἐστι τῶν καλῶν»²⁹.

Εἰς τὸ ἀκλόουθον ρυθμικώτατον ἀπόσπασμα, πλὴν τοῦ παροξυτονισμοῦ καὶ τοῦ ὁμοιοτελεύτου, παρατηροῦμεν τάσιν τινὰ πρὸς ἰσοσυλλαβίαν, τὸν ἀντιθετικὸν παραλληλισμὸν (καὶ μὴ-ἀλλά, μηδὲ-ἀλλά) καὶ τὴν ἔντεχνον χρῆσιν τῶν λέξεων: ἥλιον-ἡλίου, κόσμον-κόσμου, ποιητὴν-δημιουργόν:

«καὶ μὴ τὸν ἥλιόν τις ὑμῶν προσκυνεῖτω,
 ἀλλὰ τὸν ἡλίου ποιητὴν ἐπιποθείτω,
 μηδὲ τὸν κόσμον ἐκθειάζετω,
 ἀλλὰ τὸν κόσμου δημιουργὸν ἐπιζητησάτω»³⁰.

Οἱ ῥήτορες, ὡς καὶ χριστιανοὶ τινες συγγραφεῖς, ἐχρησιμοποιοῦν παθητικὰς ἀναφωνήσεις, ἀρχομένας διὰ τοῦ «ὦ» καὶ γενικῆς³¹:

«ὦ τῆς ὑπερβαλλούσης φιλανθρωπίας·
 οὐδ' ὡς μαθηταῖς ὁ διδάσκαλος
 οὐδ' ὡς οἰκέταις ὁ κύριος
 οὐδ' ὡς Θεὸς ἀνθρώποις,
 πατὴρ δὲ ὡς ἥπιος νοουθετῆ υἱός.
 Εἴτα Μωϋσῆς μὲν ὁμολογεῖ

29. Προτρεπτικὸς IV, BEΠΕΣ 7,42.

30. Προτρεπτικὸς IV, BEΠΕΣ 7,49.

31. Πρβλ. A. Wifstranf, *ξ. α.*, σ. 213-4.

ἔμφοβος εἶναι καὶ ἔντρομος³²,
 ἀκούων περὶ τοῦ λόγου,
 σὺ δὲ τοῦ λόγου ἀκροώμενος τοῦ θείου
 οὐ δέδιας; οὐκ ἀγωνιάς;
 οὐχὶ ἅμα τε εὐλαβῆ καὶ σπεύδεις ἐκμαθεῖν,
 τοὔτέστι σπεύδεις εἰς σωτηρίαν,
 φοβούμενος τὴν ὀργήν,
 ἀγαπήσας τὴν Χάριν,
 ζηλώσας τὴν ἐλπίδα,
 ἵνα ἐκκλίνῃς τὴν κρίσιν;»³³.

Εἰς τὰ ἰσόκωλα τμήματα τοῦ ἀκολουθίου ἀποσπάσματος ἡ λέξις «ἀγαθοὶ» ἐπαναλαμβάνεται τετράκις, ἐνῶ εἰς τὸ δεύτερον ἡμιστίχιον ὑπάρχει τὸ «οἶ» καὶ μετοχή μετὰ ὁμοιοτελεύτου (προσδεδραμηγότες-νενοηγότες, μεμνημένοι-λελυτρωμένοι):

«ἀγαθοὶ μὲν πατέρες τέκνων | οἱ τῶ πατρὶ προσδεδραμηγότες,
 ἀγαθοὶ δὲ γονεῦσιν υἱοὶ | οἱ τὸν υἶδν νενοηγότες,
 ἀγαθοὶ δὲ ἄνδρες γυναικῶν | οἱ μεμνημένοι τοῦ νυμφίου,
 ἀγαθοὶ δὲ οἰκετῶν δεσπότες | οἱ τῆς ἐσχάτης δουλείας λελυτρωμένοι»³⁴.

Εἰς τὸ ἀκόλουθον ἀπόσπασμα μετὰ δυσκολίας ἐπικρατεῖ ὁ παροξυτονισμὸς:

«Τί δὴ σοι προτρέπω; | σωθῆναί σε ἐπείγομαι.
 Τοῦτο Χριστὸς βούλεται· | ἐνὶ λόγῳ ζωὴν σοι χαρίζεται.
 καὶ τίς ἐστὶν οὗτος; | μάθε συντόμως·
 λόγος ἀληθείας, | λόγος ἀφθαρσίας,
 ὁ ἀναγεννῶν τὸν ἄνθρωπον | εἰς ἀλήθειαν αὐτὸν ἀναφέρων,
 τὸ κέντρον τῆς σωτηρίας, | ὁ ἐξελαύνων τὴν φθοράν,
 ὁ ἐκδιώκων τὸν θάνατον, | ὁ ἐν ἀνθρώποις οἰκοδομήσας νεῶν,
 ἵνα ἐν ἀνθρώποις ἰδρῦσῃ τὸν Θεόν...»³⁵.

Συγκρίνων τὰς λατρευτικὰς ἐκδηλώσεις ἐθνικῶν καὶ χριστιανῶν ὁ ἱερός συγγραφεύς, αἰρεται εἰς θαυμαστὸν λυρικὸν ὕψος. Ἐκεῖ αἱ μαινάδες, ἐδῶ αἱ ἀμνάδες. Ἐκεῖ βακχεύουσιν, ἐδῶ δοξάζουσιν. Ὁ ἐσωτερικὸς ρυθμικὸς κυματισμὸς τῶν στίχων ἐρείδεται ἐπὶ τοῦ ἐναλλασσομένου παροξυτονισμοῦ καὶ προπαροξυτονισμοῦ:

32. Ἐβρ. 12-21.

33. Προτρεπτικὸς IX, ΒΕΠΕΣ 7,59.

34. Προτρεπτικὸς X, ΒΕΠΕΣ 7,71.

35. Προτρεπτικὸς XI, ΒΕΠΕΣ 7,76.

«...βακχεύουσι δὲ ἐν αὐτῷ
οὐχ αἱ Σεμέλης τῆς κεραινίας ἀδελφαί, αἱ μαινάδες,
αἱ δύσαγνον κρεανομίαν μούμεναι,
ἀλλ' αἱ τοῦ Θεοῦ θυγατέρες,
αἱ ἀμνάδες αἱ καλάι,
τὰ σεμνὰ τοῦ λόγου θεσπίζουσαι ἔργια,
χορὸν ἀγείρουσαι σώφρονα.
ἽΟ Χορὸς οἱ δίκαιοι,
τὸ ἄσμα ὕμνος ἐστὶ τοῦ πάντων βασιλέως·
ψάλλουσιν αἱ κόραι, | δοξάζουσιν ἄγγελοι,
προφῆται λαλοῦσιν, | ἦχος στέλλεται μουσικῆς,
δρόμω τὸν θίασον διώκουσιν | σπεύδουσιν οἱ κεκλημένοι |
πατέρα ποθοῦντες ἀπολαβεῖν»³⁶.

Τὸ τρίπτυχον τῆς χριστιανικῆς τελειότητος καθορίζεται διὰ τῆς ἀρ-
μονίας τῶν βουλῶν, τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων. Πλὴν τῆς βραχύτητος τῶν
ἡμιστιχίων καὶ ποιᾶς τινος ἰσοσυλλαβίας καὶ ὁμοτονίας τὸ σχετικὸν ἀπόσπασμα
παρουσιάζει κλιμακωτὴν διάταξιν:

«οἶαι μὲν αἱ βουλαί, | τοῖοι καὶ οἱ λόγοι,
ὁποῖοι δὲ οἱ λόγοι, | τοιαῖδε καὶ αἱ πράξεις,
καὶ ὁποῖα τὰ ἔργα, | τοιοῦτος ὁ βίος·
χρηστὸς ὁ σύμπας τῶν ἀνθρώπων βίος | τῶν Χριστὸν ἐγνωκότων»³⁷.

Τονίζων ἀλλαχοῦ ὁ Κλήμης τὴν κοινὴν παιδαγωγίαν τῶν συζύγων,
ἐκφράζεται μετὰ θαυμαστῆς ρητορικῆς δεξιοτεχνίας. Ὁ ρυθμὸς ἐπιτυγχάνεται
διὰ τῆς βραχύτητος τῶν προτάσεων, τοῦ παροξυτονισμοῦ καὶ τῆς συχνῆς ἐπαν-
αλήψεως ὠρισμένων λέξεων (μία, κοινός, κοινή):

«Εἰ γὰρ ἀμφοῖν ὁ Θεός εἷς, | εἷς δὲ καὶ ὁ παιδαγωγὸς ἀμφοῖν. |
Μία Ἐκκλησία, | μία σωφροσύνη, | αἰδῶς μία, | ἡ τροφή κοινή, |
γάμος συζύγιος, | ἀναπνοή, ὄψις, ἀκοή, γνῶσις, | ἐλπὶς, ὑπακοή, ἀγάπη, |
ὅμοια πάντα· | ὧν δὲ κοινὸς μὲν ὁ βίος, | κοινή δὲ ἡ χάρις, |
κοινή δὲ καὶ ἡ σωτηρία, | κοινή τούτων καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἀγωγὴ»³⁸.

Ἐκλεκτὸν δεῖγμα καλλιτελείας καὶ ρητορικῆς ἱκανότητος εἶναι τὸ ἀκό-
λουθον ἀπόσπασμα, τὸ ὁποῖον περιέχει ὑψηλὰς δογματικὰς ἀληθείας. Δι' αὐ-
τοῦ ὁ Κλήμης ἀντιμετωπίζει τὰς ἀντιθέτους ἀπόψεις τῶν Μαρκιωνιτῶν³⁹.

36. Π ρ ο τ ρ ε π τ ι κ ὸ ς XII, ΒΕΠΕΣ 7,77.

37. Π ρ ο τ ρ ε π τ ι κ ὸ ς XII, ΒΕΠΕΣ 7,79.

38. Π α ι δ α γ ω γ ὸ ς Α', IV, ΒΕΠΕΣ 7,85.

39. Π ρ β λ. Α. Η α m m a n, La Prière II, Les trois premiers siècles, Tournai 1963, p. 286, n. 4.

«Ὡ θαύματος μυστικοῦ· | εἷς μὲν ὁ τῶν ὄλων Πατήρ, |
 εἷς δὲ καὶ ὁ τῶν ὄλων λόγος, | καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν
 καὶ τὸ αὐτὸ πανταχοῦ, | μία δὲ μόνη γίνεταί μήτηρ παρθένος· |
 Ἐκκλησίαν ἐμοὶ φίλον αὐτὴν καλεῖν. | Γάλα οὐκ ἔσχεν ἡ μήτηρ
 αὕτη μόνη, | ὅτι μόνη μὴ γέγονεν γυνή, | παρθένος δὲ ἅμα
 καὶ μήτηρ ἐστίν, | ἀκήρατος μὲν ὡς παρθένος, | ἀγαπητικὴ
 δὲ ὡς μήτηρ... | ὡ τῶν ἁγίων λοχευμάτων, | ὡ τῶν
 ἁγίων σπαργάνων· | ὁ λόγος τὰ πάντα τῷ νηπίῳ |
 καὶ πατὴρ καὶ μήτηρ | καὶ παιδαγωγὸς καὶ τροφεύς»⁴⁰.

Εἰς τὸ παρατιθέμενον ἐν συνεχείᾳ ἀπόσπασμα ὁ Κλήμης ἐλέγχει τοὺς ἐθνικοὺς διὰ τὰς ἀνηθικούς πράξεις των. Οἱ στίχοι 2-5 εἰσάγονται διὰ τοῦ «οὐ-δὲ» ἢ «μηδέ»:

«Οὐκ ἦν παιδαγωγὸς αὐτοῖς ἀνακόπτων τὰς ἐπιθυμίας
 οὐδὲ μὴν ὁ λέγων μὴ μοιχεύσης
 οὐδὲ ὁ μὴ ἐπιθυμήσης λέγων
 μηδὲ εἰς μοιχείαν ὀδεύσης δι' ἐπιθυμίας,
 ἀλλὰ μηδὲ τὰς ὀρέξεις ἐκκαύσης διὰ φιλοκοσμίας.
 Οἷον αὐτοῖς τὸ ἐπὶ τούτοις ἐξηκολούθησεν τέλος
 καὶ ὅσων ἀπέλασαν κακῶν οἱ φιλαυτίαν κωλύσαι μὴ θελήσαντες·
 ἡπειροὶ κεκίνηται δύο ἀπαιδεύτοις ἡδοναῖς
 καὶ κλονεῖται τὰ πάντα μερακίῳ βαρβάρῳ...»⁴¹.

Ὁ «παιδαγωγὸς» προτρέπει τοὺς παιδαγωγούμενους ὅπως προστρέξωσιν πρὸς τὴν τροφὸν Ἐκκλησίαν. Ὁ παροξυτονισμὸς καὶ ὁ προπαροξυτονισμὸς συναγωνίζονται εἰς τὸ σχετικὸν ἀπόσπασμα μὲ ἐπικράτησιν τοῦ πρώτου. Ὁ ἀντιθετικὸς παραλληλισμὸς παρατηρεῖται εἰς τοὺς τέσσαρας τελευταίους στίχους, ἐνῶ εἰς τοὺς δύο ἐξ αὐτῶν ὑπάρχει τὸ ὁμοιοτέλετον:

«Ὡ τῆς μακαρίου θρέμματα παιδαγωγίας·
 τὸ καλὸν τῆς Ἐκκλησίας πληρώσωμεν πρόσωπον
 καὶ πρὸς τὴν ἀγαθὴν προσδράμωμεν οἱ νήπιοι μητέρα,
 κἄν ἀκροαταὶ τοῦ λόγου γενώμεθα,
 τὴν μακαρίαν δοξάζωμεν οἰκονομίαν,
 δι' ἣν παιδαγωγεῖται μὲν ὁ ἄνθρωπος,
 ἀγιάζεται δὲ ὡς Θεοῦ παιδίον
 καὶ πολιτεύεται μὲν ἐν οὐρανοῖς
 ἐπὶ γῆς παιδαγωγούμενος,

40. Παιδαγωγὸς Α', IV, ΒΕΠΕΣ 7,99. Ἴδὲ καὶ σημ. 31.

41. Παιδαγωγὸς Γ', II, ΒΕΠΕΣ 7,195.

πατέρα δὲ ἐκεῖ λαμβάνει,
ὄν ἐπὶ γῆς μανθάνει»⁴².

Ἐναφερόμενος ὁ Κλήμης εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐκσπᾶ εἰς ἔρρυθμόν τινα σύνθεσιν, ἀρχομένην διὰ τοῦ «ὦ» καὶ γενικῆς⁴³. Τὸ ἀνά ζεύγη ὁμοιοτέλευτον, ὁ παραξυτονισμὸς καὶ ποιά τις ἰσοσυλλαβία εἶναι εὐδιάκριτα:

«ὦ τῶν θείων δημιουργημάτων,
ὦ τῶν θείων παραγγελμάτων·
ὔδωρ τοῦτο, ἐν ἑαυτῷ κυμαινέτω·
πῦρ τοῦτο, τὴν ὄργην συνεχέτω·
ἄηρ τοῦτο, εἰς αἰθέρα πλανάσθω·
γῆ δὲ καὶ πεπήχθω καὶ φερέσθω,
ὅταν ἐγὼ θέλω.

Ἄνθρωπον ἔτι πλάσαι βούλομαι·
ὔλην ἔχω τὰ στοιχεῖα·
συνοικῶ μου τῷ πλάσματι»⁴⁴.

Ὁ παραξυτονισμὸς, τὸ ὁμοιοτέλευτον, ἡ ἰσοσυλλαβία καὶ ὁ ἀντιθετικὸς παραλληλισμὸς χαρακτηρίζουν τὸ ἀκόλουθον ἀπόσπασμα:

«Ὁ νόμος οὐκ ἐποίησεν, | ἀλλ' ἔδειξε τὴν ἁμαρτίαν·
προστάξας γὰρ ἂ ποιητέον, | ἤλεγε τὰ μὴ ποιητέα.

Ἄγαθοῦ δὲ τὸ μὲν σωτήριον ἐκδιδάξει,

τὸ δὲ δηλητήριο ἐπιδειξάει
καὶ τῷ μὲν χρῆσθαι συμβουλεύσει,
τὸ δὲ ἀποφυγεῖν κελεύσει...»⁴⁵.

Οἱ στίχοι 1,2 καὶ 11-14, εἰσαγόμενοι διὰ τῶν λέξεων «ὦν, τούτων» καὶ «τούτων-ὦν», παρουσιάζουν ἰδιαίχους ρυθμικότητα. Οἱ στίχοι 3-10, εἰσαγόμενοι ἐναλλάξ διὰ τῶν λέξεων «οὐδεῖς, οὐδὲ» καὶ «ἀλλὰ τοῦ..», ἐπιτείνουν ταύτην τόσον, ὥστε νὰ ἐγγίξη τὰ ὅρια τῆς ποιήσεως τὸ ἐπόμενο ἀπόσπασμα, εἰς τὸ ὅποιον ἐπικρατέστερος εἶναι ὁ παραξυτονισμὸς:

«ὦν μὲν οὖν αἱ ὀρέξεις εἰσὶ καὶ ἐπιθυμίαι
τούτων εἰσὶ καὶ αἱ εὐχαί.
Διὸ περ οὐδεῖς ἐπιθυμεῖ πόματος,
ἀλλὰ τοῦ πιεῖν τὸ ποτόν,

42. Παῖδα γω γ δς Γ', XII, BEΠΕΣ 7,231. Ἴδὲ καὶ σημ. 31.

43. Ἴδὲ σημ. 31.

44. Παῖδα γω γ δς Γ', XII, BEΠΕΣ 7,232.

45. Στρω μα τε ῖς Β', VII, BEΠΕΣ 7,320.

- 5 οὐδὲ μὴν κληρονομίας,
ἀλλὰ τοῦ κληρονομηῆσαι,
οὕτωςί οὐδὲ γνώσεως,
ἀλλὰ τοῦ γινῶναι·
οὐδὲ γὰρ πολιτείας ὀρθῆς,
10 ἀλλὰ τοῦ πολιτεύεσθαι.
Τούτων οὖν αἰ εὐχαί,
ᾧν καὶ αἰ αἰτήσεις
καὶ τούτων αἰ αἰτήσεις,
ᾧν καὶ ἐπιθυμίας...»⁴⁶.

Ἐπτά ὀνόματα-ιδιότητες τοῦ Χριστοῦ ἀναφέρονται εἰς τὸ κατωτέρω ἀπόσπασμα:

«ἡ ζωὴ περὶ ζωῆς, |
ὁ σωτὴρ περὶ σωτηρίας,
ὁ διδάσκαλος περὶ κεφαλαίων τῶν διδασκομένων δογμάτων,
ἡ ἀλήθεια περὶ τῆς ἀληθινῆς ἀθανασίας,
ὁ λόγος περὶ τοῦ πατρῶου λόγου,
ὁ τέλειος περὶ τῆς τελείας ἀναπαύσεως,
ὁ ἀφθαρτος περὶ τῆς βεβαίας ἀφθαρσίας»⁴⁷.

Ἐφραϊδάτων ἀπὸ λεκτικῆς καὶ ρυθμοτεχνικῆς ἀπόψεως εἶναι τὸ ἀκόλουθον ἀπόσπασμα, τὸ ὁποῖον περιέχει παραινέσεις τοῦ Κλήμεντος πρὸς τὸν «γεγευμένον ἀληθείας καὶ κατηξιωμένον τῆς μεγάλης λυτρώσεως». «Κατάλεξον, λέγει, σεαυτῷ στρατὸν ἄοπλον, ἀπόλεμον, ἀνάιμακτον, ἀόργητον, ἀμίαντον» καὶ συνεχίζει διὰ προτάσεων βραχέων, ὁμοιοτελεύτων καὶ λίαν ρυθμικῶν:

«γέροντας θεοσεβεῖς, | ὀρφανούς θεοφιλεῖς,
χήρας πραότητι ὠπλισμένας, | ἄνδρας ἀγάπη κεκοσμημένους.
Τοιούτους κτῆσαι τῷ σῶ πλούτῳ
καὶ τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ δορυφόρους,
ᾧν στρατηγεῖ Θεός,
δι' οὗ καὶ ναῦς βαπτίζομένη κουφίζεται,
μόναις ἀγίων εὐχαῖς κυβερνωμένη
καὶ νόσος ἀμμάζουσα δαμάζεται,
χειρῶν ἐπιβολαῖς διωκομένη
καὶ προσβολὴ ληστῶν ἀφοπλίζεται,

46. Σ τ ρ ω μ α τ ε ῖ ς Ζ', VII, ΒΕΠΕΣ 8,262.

47. Τίς ὁ σφῆζόμενος πλούσιος, ΒΕΠΕΣ 8,354.

εὐχαῖς εὐσεβέσι σκυλευομένη
καὶ δαιμόνων βία θραύεται
προστάγμασι συντόνοις ἐλεγχομένη»⁴⁸.

Εἰς τὸ ἐπόμενον ἀπόσπασμα διακρίνομεν τὸν παροξυτονισμόν, τὸ ὁμοιοτέλευτον (στχ. 5, 6, 8-12) καὶ τὴν ἑναρξίαν τῶν ἕξ πρώτων στίχων διὰ τοῦ «ὀ μέν, ὀ δέ», τῶν δὲ πέντε τελευταίων διὰ τοῦ «ὦ»:

«ὀ μέν ἕξαιτήσασθαί σε δύναται παρὰ Θεοῦ,
ὀ δὲ παραμυθήσασθαι κάμνοντα,
ὀ δὲ δακρῦσαι καὶ στενάξαι συμπαθῶς ὑπὲρ σοῦ πρὸς τὸν Κύριον τῶν
δλων,
ὀ δὲ διδάξαι τι τῶν πρὸς τὴν σωτηρίαν χρησίμων,
5 ὀ δὲ νοθετῆσαι μετὰ παρρησίας,
ὀ δὲ συμβουλευῆσαι μετ' εὐνοίας
πάντες δὲ φιλεῖν ἀληθῶς, ἀδύλως, ἀφόβως, ἀνυποκρίτως, ἀκολοκεύ-
τως, ἀπλάστως.

ἜΩ γλυκεῖαι θεραπείαι φιλοῦντων,
ὦ μακάριοι διακονίαι θαρρούντων,
10 ὦ πίστις εἰλικρινῆς Θεὸν μόνον δεδιότων,
ὦ λόγων ἀλήθεια παρὰ τοῖς ψεύσασθαι μὴ δυναμένοις,
ὦ κάλλος ἔργων παρὰ τοῖς Θεῶν διακονεῖν πεπεισμένοις...»⁴⁹.

Ἡ βραχύτης καὶ ὁ ἔντονος ρυθμικὸς κυματισμὸς χαρακτηρίζουσι τὰς ἐπομένας παραινετικὰς γραμμὰς:

ἀὸ κλέπτῃς ἄφῃσιν βούλει λαβεῖν, | μηκέτι κλέπτε·
ὀ μοιχεύσας, μηκέτι πυρούσθω·
ὀ πορνεύσας, λοιπὸν ἀγνεύετω·
ὀ ἀρπάσας, ἀποδίδου καὶ προσαποδίδου·
ὀ ψευδομάρτυς, ἀλήθειαν ἄσκησον·
ὀ ἐπίορκος, μηκέτι ὕμνου·
καὶ τὰ ἄλλα πάθη σύντεμνε...»⁵⁰.

48. Τίς ὁ σφζόμενος πλούσιος, ΒΕΠΕΣ 8,368.

49. Τίς ὁ σφζόμενος πλούσιος, ΒΕΠΕΣ 8,368-9.

50. Τίς ὁ σφζόμενος πλούσιος, ΒΕΠΕΣ 8,371.

§ 3. ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΜΕ ΕΠΙΚΡΑΤΟΥΝΤΑ ΤΟΝ ΠΡΟΠΑΡΑΞΥΤΟ- ΝΙΣΜΟΝ.

Παραθέτομεν κατ' ἀρχὴν ἓν ἀπόσπασμα εἰς τὸ ὁποῖον καὶ τὰ τρία εἶδη τοῦ τονισμοῦ διακρίνονται ἰσαριθμῶς:

«Τί δὴ οὖν τὸ ὄργανον,
ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, ὁ Κύριος
καὶ τὸ ἄσμα τὸ καινὸν βούλεται;
ὀφθαλμοὺς ἀναπετάσαι τυφλῶν,
καὶ ὄτα ἀνοῖξαι κωφῶν
καὶ σχάζοντας τῷ πόδε ἢ πλανωμένους
εἰς δικαιοσύνην χειραγωγῆσαι,
Θεὸν ἀνθρώποις ἀφραίνουσιν ἐπιδειῖξαι,
παῦσαι φοβράν,
νικῆσαι θάνατον,
υἱὸς ἀπειθεῖς διαλλάξαι πατρί.
Φιλάνθρωπον τὸ ὄργανον τοῦ Θεοῦ·
ὁ Κύριος ἐλεεῖ, παιδεύει, προτρέπει,
νουθετεῖ, σώζει, φυλάττει
καὶ μισθὸν ἡμῖν τῆς μαθήσεως ἐκ περιουσίας
βασιλείαν οὐρανῶν ἐπαγγέλλεται,
τοῦτο μόνον ἀπολαύων ἡμῶν,
ὁ σωζόμεθα»⁵¹.

Καταφερόμενος ὁ Κλήμης κατὰ τῆς ἀσεβείας, δαιμονολατρείας καὶ ἀνη-
θικότητος τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῆς ἐν θεάτροις παραστάσεως τοῦ θεοῦ,
λέγει:

«Μάγοι δὲ ἤδη ἀσεβείας τῆς σφῶν αὐτῶν
ὑπηρέτας δαίμονας ἀύχοῦσιν,
οἰκέτας αὐτοὺς ἑαυτοῖς καταγράψαντες,
τοὺς κατηναγκασμένους δούλους ταῖς ἐπαοιδαῖς πεποιηκότες.
Γάμοι τε οὖν ἔτι καὶ παιδοποιία
καὶ λοχεῖαι θεῶν μνημονευόμεναι
καὶ μοιχεῖαι ἄδόμεναι
καὶ εὐωχίαι κωμωδούμεναι
καὶ γέλωτες παρὰ πότον εἰσαγόμενοι
προτρέπουσι δὴ μοι ἀνακραγεῖν·
Οἴμοι τῆς ἀθεότητος·

51. Προτρεπτικὸς Ι, ΒΕΠΕΣ 7,20.

σκηνήν πεποιήκατε τὸν οὐρανὸν
καὶ τὸ θεῖον ὑμῖν δράμα γεγένηται
καὶ τὸ ἅγιον προσωπίεις δαιμονίων κεκωμωδήκατε,
τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν δεισιδαιμονία σατυρίσαντες»⁵².

Ἄλλαχοῦ οἱ χριστιανοὶ ὀνομάζονται «τρόφιμοι τοῦ Θεοῦ, οἱ τοῦ πρωτοτόκου γνήσιοι φίλοι». Οὗτοι εἶναι,

«οἱ πρῶτοι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τὸν Θεὸν νενοηκότες,
οἱ πρῶτοι τοῦ διαβόλου κεχωρισμένοι.
Νυνὶ δὲ τοσούτω τινές εἰσιν ἀθεώτεροι,
ὅσῳ φιλανθρωπότερος ὁ Θεός·
ὁ μὲν γὰρ ἐκ δούλων υἱοὺς ἡμᾶς γενέσθαι βούλεται,
οἱ δὲ καὶ υἱοὶ γενέσθαι ὑπερηφανήκασιν.
Ὡ τῆς ἀπονοίας τῆς πολλῆς·
Τὸν Κύριον ἐπαισχύνεσθε.
Ἐλευθερίαν ἐπαγγέλλεται,
ὑμεῖς δὲ εἰς δουλείαν ἀποδιδράσκετε.
Σωτηρίαν χαρίζεται,
ὑμεῖς δὲ εἰς θάνατον ὑποφέρεσθε.
Ζωὴν δωρεῖται αἰώνιον,
ὑμεῖς δὲ τὴν κόλασιν ἀναμένετε...»⁵³.

Ὁ προπαροξυτονισμός, τὸ ὁμοιοτέλευτον καὶ αἱ ἀντιθέσεις χαρακτηρίζουν τὸ ἀκόλουθον ἀπόσπασμα, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀνακαινιστικὸν ἔργον τοῦ Χριστοῦ:

«Τὰ πάντα φῶς ἀκοίμητον γέγονεν
καὶ ἡ δύσις εἰς ἀνατολὴν περιέστηκεν.
Τοῦτο ἡ κτίσις ἡ καινὴ βεβούληται
· · · · ·
Οὗτος τὴν δύσιν εἰς ἀνατολὴν μετήγαγεν
καὶ τὸν θάνατον εἰς ζωὴν ἀνεσταύρωσεν»⁵⁴.

Ὁμοιον πρὸς τὸ ἀνωτέρω εἶναι καὶ τὸ ἀκόλουθον:

«Ἴδού σοι τὸ ξύλον ἐπερείδεσθαι δίδωμι·
σπεῦσον, Τειρεσία, πίστευσον· ὄψει·
Χριστὸς ἐπιλάμψει φαιδρότερον ἡλίου,
δι' ὃν ὀφθαλμοὶ τυφλῶν ἀναβλέπουσιν·

52. Προτρεπτικὸς IV, ΒΕΠΕΣ 7,47.

53. Προτρεπτικὸς IX, ΒΕΠΕΣ 7,60.

54. Προτρεπτικὸς XI, ΒΕΠΕΣ 7,74.

νύξ σε φεύξεται, | πῦρ φοβηθήσεται, |
θάνατος οἰχήσεται· | ὕψι τοὺς οὐρανοὺς, ὧ γέρον, |
ὁ Θήβας μὴ βλέπων»⁵⁵.

Αἱ προτροπαὶ τοῦ Κλήμεντος, ἀποπνέουσαι πατρικὴν στοργήν, ἐνδύονται τὸν ποικιλόχρουν χιτῶνα τῆς λυρικῆς ἐκφράσεως. Ὁ ρυθμὸς εἶναι ἔντονος. Αἱ λέξεις μεστὰὶ νοήματος. Ὁ σκοπὸς ὑψηλός:

« Ὡ πάσαι μὲν εἰκόνες, οὐ πάσαι δὲ ἐμφερεῖς,
διορθώσασθαι ὑμᾶς πρὸς τὸ ἀρχέτυπον βούλομαι,
ἵνα μοι καὶ ὅμοιοι γένησθε.
Χρίσω ὑμᾶς τῷ τῆς πίστεως ἀλείμματι,
δι' οὗ τὴν φθορὰν ἀποβάλλετε,
καὶ γυμνὸν δικαιοσύνης ἐπιδείξω τὸ σχῆμα,
δι' οὗ πρὸς τὸν Θεὸν ἀναβαίνετε.

.....
σπεύσωμεν, δράμωμεν, | ὧ θεοφιλῆ καὶ θεοεἰκελα τοῦ λόγου ἀγάλλ-
ματα·

σπεύσωμεν, δράμωμεν, | ἄρωμεν τὸν ζυγὸν αὐτοῦ,
ἐπιβάλλωμεν ἀφθαρσία.....

Φιλότιμοι τοίνυν πρὸς τὰ καλὰ | καὶ θεοφιλεῖς ἄνθρωποι γενώμεθα
καὶ τῶν ἀγαθῶν τὰ μέγιστα | Θεὸν καὶ ζῶν κτησώμεθα»⁵⁶.

Αἱ λυτρωτικαὶ συνέπειαι τοῦ Βαπτίσματος ὑπογραμμίζονται εἰς τὸ ἐπόμενον ρυθμικώτατον ἐδάφιον. Τέσσαρες μετοχαὶ καὶ τέσσαρα ῥήματα συνθέτουν τοῦτο εἰς σχῆμα κλιμακωτόν. Ἡ ἰσοσυλλαβία, ἡ ὁμοτονία καὶ τὸ ὁμοιοτέλευτον προσδίδουν εἰς αὐτὸ τὸ ὕφος καὶ τὴν τεχνικὴν δομὴν τοῦ ποιήματος:

«Βαπτιζόμενοι φωτιζόμεθα,
φωτιζόμενοι υἰοποιούμεθα,
υἰοποιούμενοι τελειούμεθα,
τελειούμενοι ἀπαθανατιζόμεθα»⁵⁷.

Συγγενὲς πρὸς τὸ παρατεθὲν εἶναι καὶ τὸ ἐπόμενον ἀπόσπασμα, ἐν ᾧ τὸ βάπτισμα καλεῖται

«λουτρὸν μὲν δι' οὗ τὰς ἁμαρτίας ἀπορρυπτόμεθα,

55. Προτρεπτικὸς XII, ΒΕΠΕΣ 7,77.

56. Προτρεπτικὸς XII, ΒΕΠΕΣ 7,78.

57. Παιδαγωγὸς Α', VI, ΒΕΠΕΣ 7,92.

χάρισμα δὲ ὅ τὰ ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν ἐπιτίμια ἀνεῖται,
φώτισμα δὲ δι' οὗ τὸ ἅγιον ἐκεῖνο φῶς τὸ σωτήριον ἐποπτεύεται»⁵⁸.

Τὸ ὁμοιοτέλετον εἰς τοὺς ἡμίσεις στίχους, ὁ παροξυτονισμὸς καὶ τάσις
τις πρὸς ἰσοσυλλαβίαν ἀποτελοῦν τὰ κύρια γνωρίσματα τοῦ κατακλείοντος τὴν
παροῦσαν παράγραφον ἀποσπάσματος:

«ἐκεῖνο δὲ τῷ πιστεῦσαι ἤδη προειληφότες ἐσόμενον,
μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀπολαμβάνομεν γενόμενον,
ὅπως ἂν ἐκεῖνο πληρωθῇ τὸ λεχθὲν «γεννηθήτω κατὰ τὴν πίστιν σου»⁵⁹.
Οὐ δὲ ἡ πίστις, ἐνταῦθα ἡ ἐπαγγελία,
τελείωσις δὲ ἐπαγγελίας ἡ ἀνάπαυσις.
Ὡστε ἡ μὲν γνῶσις ἐν τῷ φωτίσματι,
τὸ δὲ πέρασ τῆς γνώσεως ἡ ἀνάπαυσις»⁶⁰.

§ 4. ΡΥΘΜΙΚΑΙ ΕΥΧΑΙ.

Εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Κλήμεντος εὕρηται τρεῖς εὐχαί, αἱ ὁποῖαι
ὁμοιάζουν πρὸς ἄλλας, εὕρισκομένας εἰς προγενέστερα χριστιανικὰ κείμενα⁶¹.
Ἡ πρώτη εὐχή, ἣτις ἀναφέρεται εἰς τὴν διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐπιφάνειαν τοῦ Θεοῦ,
εἶναι, ἴσως, εἰς ἀρχέγονος ὕμνος⁶². Αὕτη δὲν εἶναι ἀπλῶς μία λυρική πτῆσις
τοῦ Κλήμεντος, ὡς ὑπεστήριξεν ὁ J. Kroll⁶³, διότι φαίνεται τόσον πολυσύν-
θετος καὶ ἀρμονικῶς ἰσορροπημένη⁶⁴. Ἐν αὐτῇ ἐπικρατεῖ ἐλαφρῶς ὁ ὀξυτο-
νισμὸς ἔναντι τοῦ παροξυτονισμοῦ. Παραθέτομεν ταύτην ἀκολουθοῦντες τὴν
ρυθμικὴν διάταξιν, τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ εἰδικοῦ ἐρευνητοῦ A. Hamman⁶⁵.

«Ὑμνησον καὶ διήγησαί μοι
τὸν πατέρα σου τὸν Θεόν·
σώσει σου τὰ διηγήματα,
παιδεύσει με ἡ ὥδῃ.
Ὡς μέχρι νῦν ἐπλανώμην

58. Παῖδα γω γὸς Α', VI, BEHES 7,92.

59. Ματθ. Θ', 29.

60. Παῖδα γω γὸς Α', VI, BEHES 7,93.

61. Ἰδὲ Π. Τρεμπέλα, Ἐκλογή Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου ὕμνογραφίας, Ἀθήναι
1949, σσ. 4-12· Πρβλ. ἡμέτ., Ρυθμικαὶ τινες εὐχαί ἐκ τῶν Γνωστικῶν Ἀποκρύφων Πρά-
ξεων, ἐν «Γρηγ. Παλαμάς», τ. 650 (1975), σσ. 372-389.

62. A. Hamman, ἔ.δ., σ. 236.

63. J. Kroll, Die Christliche Hymnodik bis zu Klemens von Alexandria,
Darmstadt, 1968, p. 12.

64. A. Hamman, ἔ.δ., σ. 286, σημ. 1.

65. A. Hamman, ἔ.δ., σ. 286.

ζητῶν τὸν Θεόν,
 ἐπεὶ δέ με φωταγωγεῖς, Κύριε,
 καὶ τὸν Θεὸν εὗρισκω διὰ σοῦ
 καὶ τὸν Πατέρα ἀπολαμβάνω παρὰ σοῦ,
 γίνομαι σου συγκληρονόμος,
 ἐπεὶ τὸν ἀδελφὸν οὐκ ἐπησχύνθης»⁶⁶.

Ἡ δευτέρα εὐχὴ εἶναι ἐκτενεστέρα, συνθετωτέρα καὶ ἀρτιωτέρα ἀπὸ ρυθμοτεχνικῆς ἀπόψεως. Αὕτη προηγεῖται τοῦ περιφήμου «ὕμνου τῶν παιδῶν». Ἐν αὐτῇ ὁ Κλήμης συνοικοῖ εἰς μίαν κοινὴν ὁμολογίαν καὶ λατρείαν τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ «Ἅγιον Πνεῦμα»⁶⁷. Ἡ εὐχὴ αὕτη παρουσιάζει ἀξιοσημειωτὸν ἐκφραστικὸν δυναμισμόν καὶ ὑψηλὸν λυρικὸν τόνον. Ὁ ἱκετευτικὸς χαρακτήρ αὐτῆς συμπυκνοῦται εἰς τρία ῥήματα (Ἰλαθι, δός, πάρασχε), ἐνῶ ἡ βραχύτης τῶν προτάσεων καὶ ἡ ἀρμονικὴ ἐναλλαγὴ ἢ ἐπανάληψις τῶν αὐτῶν ἢ ὁμοίων λέξεων εἰς τινὰς στίχους, δημιουργοῦν ἔντονον ρυθμικὸν κυματισμόν, ἐγγίζοντα τὰ ὅρια τῆς ποιήσεως. Εἰς τοῦτο συντελοῦν, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, τάσις τις πρὸς ἰσοσυλλαβίαν καὶ ἐπικράτησις τοῦ παροξυτονισμοῦ, ὡς καὶ ἡ συγκρότησις τῶν τελευταίων στίχων ἐκ 5-6 συλλαβῶν. Τὸ περιεχόμενον τῶν στίχων 17-22 εἶναι Τριαδολογικόν.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προλεχθέντων διηυθετήσαμεν τὴν εὐχὴν εἰς ρυθμικὰς γραμμάς:

- «Ἰλαθι τοῖς σοῖς, παιδαγωγέ, παιδίσι,
 Πατῆρ, ἡνίοχε Ἰσραήλ,
 υἱὲ καὶ πατῆρ, ἐν ἄμφω, Κύριε.
 Δός δέ ἡμῖν τοῖς σοῖς ἐπομένοισι παραγγέλμασιν
 5 τὸ ὁμοίωμα πληρῶσαι τῆς εἰκόνοσ
 αἰσθάνεσθαι τε κατὰ κράτος
 ἀγαθοῦ τοῦ Θεοῦ κριτοῦ τε μὴ πικροῦ
 καὶ πάρασχε ἅπαντα αὐτός,
 ἐν εἰρήνῃ τῇ σῇ πολιτευομένους,
 10 ἐν τῇ σῇ μετατιθεμένους πόλει,
 ἀκυμάντως τῆς ἁμαρτίας τὸν κλύδωνα διαπλεύσαντας,
 γαληνιῶντας ἀγίῳ συμφέρεσθαι πνεύματι,
 σοφίᾳ τῇ ἀνεκφράστῳ
 νύκτωρ, καθ' ἡμέραν,
 15 εἰς τὴν τελείαν ἡμέραν,
 αἰνοῦντες εὐχάριστον αἶνον

66. Προτρεπτικὸς XI, ΒΕΠΕΣ 7,73-74.

67. Πρβλ. Α. Η α m m a n, ἔ.δ., σ. 288.

τῷ μόνῳ Πατρὶ καὶ Υἱῷ,
 υἱῷ καὶ Πατρί,
 Παιδαγωγῷ καὶ διδασκάλῳ υἱῷ,
 20 σὺν καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι⁶⁸,
 Πάντα τῷ ἐνί,
 ἐν ᾧ τὰ πάντα,
 δι' ὃν τὰ πάντα ἓν,
 δι' ὃν τὸ αἰεὶ,
 οὓ μῆλη πάντες,
 οὓ δόξα αἰῶνες⁶⁹,
 πάντα τῷ ἀγαθῷ,
 πάντα τῷ καλῷ,
 πάντα τῷ σοφῷ,
 τῷ δικαίῳ τὰ πάντα.
 Ὡς ἡ δόξα καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν⁷⁰.

Ἡ τρίτη, τέλος, εὐχή, ἐν ἣ ὁ παροξυτονισμὸς εἶναι ἐπικρατέστερος, ἐκφράζει τὸν βαθύτερον πόθον τοῦ ἀληθοῦς χριστιανοῦ γνωστικοῦ. Ἡ διευθέτησις αὐτῆς ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προλεχθέντων ἐν σχέσει πρὸς τὴν προηγηθεῖσαν εὐχήν:

«ἄντάρ ἐγὼν ἐμὲ λύσομαι» τῆς ἐπιθυμίας,
 διὰ τὴν πρὸς σὲ οἰκείωσιν, Κύριε.
 Καλὴ γὰρ ἡ κτισθεῖσα δὴ οἰκονομία
 καὶ πάντα εὖ διοικεῖται,
 οὐδὲν ἀναιτίως γίνεται,
 ἐν τοῖς σοῖς εἶναι με δεῖ, παντοκράτορ·
 κἂν ἐνταῦθα ᾧ, παρὰ σοί εἰμι·
 ἀδεῆς δ' εἶναι θέλω,
 ἵνα σοὶ συνεγγίξω δυνηθῶ,
 καὶ ὀλίγοις ἀρκεῖσθαι
 μελετῶν τὴν σὴν ἐκλογὴν τὴν δικαίαν
 τῶν καλῶν ἀπὸ τῶν ὁμοίων⁷¹.

68. Πρὸβλ. A. H a m m a n, *ε.ά.*, σσ. 287-288, ἐν πεζῷ.

69. Ὁ στίχος οὗτος ἔχει φαίνεται ἀντιγνωστικὸν χαρακτήρα.

70. Π α ι δ α γ ω γ ὸ ς Γ', XII, ΒΕΠΕΣ 7,232.

71. Σ τ ρ ω μ α τ ε ῖ ς Δ', XXIII, ΒΕΠΕΣ 8,100.